

DE ZOON EN ZIJN OUDERS

Nico Riemersma

Een noodzakelijke breuk

Lucas 2:41-51

Het verhaal over de twaalfjarige Jezus in de tempel is op een bijzondere manier opgebouwd, en die opbouw werpt licht op de betekenis van de lastigste zin in het verhaal. Nico Riemersma laat zien dat Jezus niet ‘moest zijn in de dingen van de Vader’, zoals we zolang hebben beweerd, maar dat hij ‘onder de kinderen van de vader’ moest vertoeven.

Ds. N.A. Riemersma is parttime predikant in Den Haag. Hij is bezig met een exegetisch-hermeneutische studie over dodenopwekkingen in het Lucasevangelie in relatie tot 1 Koningen 17.

Over een relatie tussen ouders en kind die onder druk komt te staan omdat het kind een andere weg gaat dan de ouders voor ogen hebben – daarover gaat dit artikel, waarin het verhaal over de twaalfjarige Jezus in de tempel centraal staat (Lucas 2:41-51). Een bijbelverhaal dat vertelt van ontsteltenis van ouders over wat het kind hen aandoet (vers 48), en van onbegrip omdat het kind een taal spreekt die de ouders niet goed kunnen plaatsen (vers 50). Het mag aan het slot dan niet tot begrip komen – Jezus legt niet uit wat hij bedoelt, zijn ouders vragen niet naar verheldering –, hij maakt zich wel los van datgene waarmee hij bezig was, hij gaat met hen mee terug naar Nazareth en is hun ondergeschikt. Daarmee mag aan het conflict tussen ouders en kind een einde zijn gekomen, opgelost is het niet.

Ik zal mij in dit artikel met name concentreren op het gesprek tussen moeder en kind (48-50). Speciale aandacht gaat uit naar de raadselachtige eerste woorden die Jezus in het Lucasevangelie spreekt: ‘Wist u niet dat ik moet zijn en tois tou patros mou?’ (vers 49). Het is een bekende *crux interpretum*. De literaire structuur geeft mij aanleiding om de oplossing in een andere richting te zoeken dan tot nu toe is gebeurd. Jezus’ eerste woorden worden door zijn ouders niet begrepen. Dat brengt mij bij mijn tweede punt: waaruit bestaat het onbegrip?

Wijsheid en begrip

Het verhaal van de twaalfjarige Jezus staat ingeklemd – *inclusio* – tussen twee samenvattende notities (40 en 52).¹ Lucas 2:40 is niet het slot van wat de NBV ‘Toewijding van Jezus in de tempel’ noemt, maar vormt de inleiding op 2:41-51. Lucas 2:52 vormt de afsluiting. We zien hier Jezus volop in ontwikkeling, zoals blijkt uit de manier waarop hij in elk onderdeel wordt aangeduid. In vers 40 wordt hij *paidion* genoemd, dat een verkleinwoord is van *pais* (‘kind’), dus ‘kindje’ (zie ook 2:17 en 2:27). In vers 43 heet hij *ho pais* (‘het kind’) en in vers 52 maakt de lezer uit de aanduiding ‘Jezus’ op dat hij geen kind meer is.

De omramende verzen (40 en 52) vormen samen met de tussengelegen scène één geheel, zoals blijkt uit het thema van de wijsheid dat in alle drie onderdelen voorkomt (*sofia*, wijsheid in 40 en 52 en *sunesis*, ‘begrip’ in 47). De ‘wijsheid’ die Jezus kenmerkt, is opvallend te noemen in het licht van het feit dat hij twaalf jaar is. De aanduiding ‘twaalf jaar’ (zie ook 8:42) moet

begrepen worden als een leeftijd die op overgang van kind naar volwassenheid duidt, zoals blijkt uit het feit dat deze leeftijds aanduiding tussen *paidion* (40) en *lêsous* (52) in staat. Kortom, we zien hier een kind dat voor zijn leeftijd uitzonderlijk wijs en verstandig is. Het begrip (*sunesis*, 47) dat het kind Jezus kenmerkt, staat niet op zichzelf maar vindt zijn tegenpool in het onbegrip (*ou sunêkan*, 50) van zijn ouders. Daarmee wordt een situatie geschetst, omgekeerd aan het conventionele beeld van wijze ouders tegenover een onverstandig kind.

Familie

De wijze waarop de verhaalpersonages aangeduid worden, zorgt voor het beeld van een familie/gezin. In het begin worden Maria en Jozef ‘zijn ouders’ genoemd (41 en 43). In het derde deel van het verhaal is sprake van ‘zijn moeder’ (48 en 51). Als zelfstandig personage, als vader treedt Jozef niet op, maar dat betekent niet dat hij niet voorkomt. Maria brengt hem namelijk naar voren: ‘Zie je vader en ik, met smart zochten wij naar je’. De volgorde is ongebruikelijk, zo blijkt uit de volgorde in Joh. 8:16; 10:30; 1 Kor. 9:6 en 15:11, waar ‘ik’ (*ego*) steeds eerst komt.² ‘Je vader’ krijgt daarmee een prominente plaats. In 2:48 wordt hij door zijn moeder aangesproken met *teknon* (‘kind’). De manier waarop de familieleden getypeerd worden – er is sprake van *zijn ouders*, *zijn moeder* en ‘je vader’ – laat zien dat het kind de focus van het verhaal vormt.

Zoeken en vinden

Lucas 2:41-51 bestaat uit drie delen. Het eerste deel van het verhaal (41-45) staat in het kader van de vraag ‘Waar is Jezus?’ De lezers krijgen het antwoord op die vraag al direct, als verteld wordt dat hij in Jeruzalem achterbleef (43). Die kennis hebben Jezus’ ouders niet. Zij moeten op zoek om te ontdekken waar hij is. Het derde deel (48-51) staat in het kader van de vraag ‘Waarom deze zoektocht?’ Het antwoord op die vraag krijgt de lezer van de hoofdpersoon zelf (49). Het hart van het verhaal, ingeleid met de woorden die in het Lucasevangelie steeds een nieuwe inzet aanduiden: ‘En het geschiedde’, vindt de lezer in 46-47. Narratief gesproken vindt de zoektocht hier zijn einde: zij vinden hem in de tempel, zittende temidden van de leraren.

Het woordpaar ‘zoeken en vinden’ mag karakteristiek voor het Lucasevangelie genoemd worden. Het

¹ Zo ook B. van Iersel, ‘The Finding of Jesus in the Temple’, in: *Novum Testamentum* 4 (1960), 161-173, bijz. 162.

² H.J. de Jonge, ‘Sonship, Wisdom, Infancy: Luke II.41-51a’, in: *New Testament Studies* 24 (1977-1978), 317-354, bijz. 330.

thema komt in bijna elk verhaal wel terug. Het meest uitgebreid gebeurt dat in Lucas 15, waar het woordpaar nog diverse aanvullingen krijgt: het zoeken en vinden van het verlorene als ook de blijdschap, als het verlorene gevonden is, en de hoop dat ook anderen zich daarover mee zullen verblijden. Ook in 2:41-54 speelt het woordpaar een grote rol. Het vormt de rugengraat van de vertelling. Het aspect van het zoeken (*zêteó*) domineert beide omliggende delen: in 41-45 gebeurt dat narratief, in 48-51 discursief. Van vinden (*heuriskó*) is sprake in het centrum (46-47). Waar je zou verwachten te horen van blijdschap, om het vinden van de 'verloren' zoon, daar wordt in 48 verteld dat zij, als ze hem zien, geheel van slag zijn.

Woordenwisseling

In hetgeen Maria zegt, krijgt de lezer de emotie te horen waarvan in vers 48 sprake was: 'Kind, waarom heb je ons alzo gedaan. Zie, je vader en ik, met smart zochten we je.' Maria's reactie is zeer herkenbaar. Mark Coleridge spreekt van een reactie die 'completely conventional' is.³ Elke ouder die zijn kind wel eens kwijt was, weet waar Maria het over heeft. Je bent dodelijk ongerust waar hij/zij uithangt, ongeloflijk blij als je je verloren kind weer gevonden hebt, maar ook van slag. Je wilt zoals Maria weten waarom het kind zijn eigen gang is gegaan.

Ook in 1:34 had Maria een vraag gesteld. Toen was het 'Hoe?' nu is het 'Waarom?' In 1:34 diende Maria's vraag om de vreemdheid te accentueren van wat beloofd was, in 2:48 accentueert de vraag de vreemdheid van wat er is gebeurd. In beide gevallen leidt haar vraag tot raadselachtige woorden waar het om de verklaring gaat: van Gabriël in 1:35-37 en van Jezus in 2:49. In beide gevallen openbaren de woorden Jezus' identiteit. De bode duidt hem als de zoon van God (1:35). In 2:49 duidt hij zichzelf impliciet aan als 'zoon/kind van God'.⁴

Waarom dit gesprek plaatsvindt? Dat heeft van doen met het feit dat de conventies door Jezus verstoord zijn. Normaal was het kind gewoon mee teruggegaan met zijn ouders. Aangezien dat niet gebeurt, is gesprek/uitleg nodig. Dat is wat hier gebeurt. Maria kan zelf geen verklaring geven voor het gedrag van haar kind. Gezien haar vraag verwacht ze van hem het antwoord. En dat antwoord krijgt ze ook. Voor het eerst hoort de lezer Jezus zelf spreken. Maria's vraag mocht dan logisch en herkenbaar zijn, dat is geenszins het geval bij Jezus' antwoord. Coleridge spreekt zelfs van een 'unreasonable and unnatural, even priggish or impertinent' antwoord.⁵ Met twee vragen 'countert' Jezus zijn moeder. Uit zijn vragen klinkt verbazing dat zij hem zochten. Ook de tweede vraag ('wist u niet') veronderstelt dat zij het eigenlijk wel konden weten. In deze vraag komt tot uitdrukking dat achter dit achterblijven in Jeruzalem een 'moeten' (*dei*) schuilgaat.

De 12-jarige Jezus in de tempel.
Abdij Bath
Foto: Anton Sinke

Vers 49 vertaald

Aan de verscheidenheid in vertalingen moge duidelijk worden dat de Griekse tekst van 2:49 niet eenvoudig is. Een aantal Nederlandse vertalingen op een rij:

- 'Wist gij niet dat ik bezig moet zijn met de dingen mijns Vaders?' NBG-vertaling 1951
'Wist je niet dat ik zijn moet in wat van mijn Vader is?' Naardense Vertaling
'Wist u niet dat ik in het huis van mijn Vader moest zijn?' Nieuwe Bijbelvertaling
'Wisten jullie niet dat ik bij mijn Vader moest zijn?' Willibrordvertaling
'U wist toch wel dat ik moet zijn waar mijn Vader is.' Groot Nieuws

Probleem van de meeste vertalingen is dat ze een helderheid scheppen die er niet is.⁶ Een goede vertaling dient recht te doen zowel aan de onhelderheid als aan de dubbelzinnigheid van de tekst. De onhelderheid zit in het bijzonder vast op *en* (prepositie) *tois* (lidwoord). Diverse exegeten zien hier een ellips, een weglating. Na het lidwoord zou een zelfstandig naamwoord ontbreken dat een lezer zelf dient aan te vullen. Een lidwoord zonder daarop volgend naamwoord kan echter ook de betekenis hebben van een aanwijzend voornaamwoord. In de vertaling dient tot uitdrukking te komen dat het om een meervoudsvorm gaat. Het voorzetsel *en* (in combinatie met het lidwoord *tois*) wordt op twee verschillende manieren begrepen: lokaal-zakelijk (*in*) of instrumenteel (*met*). Er is echter nog een derde mogelijkheid. Deze hangt samen met de vraag of het lidwoord (*tois*) zakelijk op

³ M. Coleridge, *The Birth of Lukan Narrative. Narrative as Christology in Luke 1-2* (JSNT.SS 88), Sheffield 1993, 198.

⁴ Ik volg in deze alinea Coleridge (*The Birth*, 198).

⁵ Coleridge, *The Birth*, 199.

te vatten is (zoals ‘dingen’ of ‘huis’) of persoonlijk. De vertalingen kiezen voor een zakelijke opvatting, maar men kan ook aan personen denken. Het lidwoord kan ook functioneren als aanwijzend voornaamwoord, naar een persoon verwijzend (o.a. 1:29; 3:13; 4:40, 43; 5:33, 34; 6:10).

Alvorens met mijn vertaling te komen, moet het punt van de dubbelzinnigheid nog ter sprake komen. Alle vertalingen hebben *patros* (*mou*) met een hoofdletter (‘van mijn Vader’) weergegeven. Deze term is echter dubbelzinnig. Maria sprak eerder over ‘je vader en ik’. Als Jezus daarna het woord ‘vader’ gebruikt, zal een lezer van de Griekse tekst zich afvragen om wie het nu gaat. Het woord ‘vader’ wordt in een setting (Jeruzalem) gebruikt, waarin vader Jozef nu juist absent is.

Mijn vertaling van Lucas 2:49 luidt: ‘Wist u niet dat ik moet zijn onder die van mijn vader?’ Voordeel van deze vertaling is enerzijds dat door *patros* met een kleine letter (‘van mijn vader’) weer te geven de dubbelzinnigheid niet onmiddellijk opgeheven is, en anderzijds dat de lezer geen helderheid heeft inzake de vraag hoe Jezus de mensen noemt, die door de verteller in 2:46 zijn aangeduid als ‘leraren’.

Literaire structuur

Een bevestiging van mijn lezing om onder *tois* (‘die’) geen zaken, maar personen te verstaan vind ik in de literaire structuur van 2:41-51.⁷

- A gingen (*eis*)(41)
- B opgingen (42)
- C en zijn ouders wisten het niet (43)
- E en zij zochten hem onder de (*en tois*)
verwanten van en bekenden (44)
- F zoekend hem (45)
- G En het geschiedde na drie dagen dat ze
hem vonden (46-47)
- F’ zochten je (48)
- E’ waarom is het dat u mij zocht?
wist u niet dat ik moet zijn onder die
(*en tois*) van mijn vader (49)
- C’ en zij begrepen niet (50)
- B’ daalde af met hen (51a)
- A’ kwam (*eis*)(51b)

Lucas 2:49 (E’) correspondeert namelijk met 2:44 (E). Het draait in beide verzen om zoeken. In 2:44 is dat een zoeken onder personen (verwanten en bekenden). Dat geeft mij aanleiding om te denken dat ook in 2:49 aan personen gedacht moet worden. Deze gedachte wordt nog versterkt door het feit dat beide verzen een zelfde grammaticale formulering kennen (*en tois*).

Het onbegrip

Op de twee vragen van Jezus komt geen antwoord van de ouders. Dat wekt geen verbazing, aangezien zij zijn woorden niet begrijpen (2:50). De vraag is waaruit het

onbegrip bestaat. Voordat ik op die vraag verder inga, moet erop gewezen worden dat het thema van het onbegrip met betrekking tot Jezus’ handelen en spreken op belangrijke punten in het Lucasevangelie terugkeert: in 9:45 na de tweede lijdensaankondiging, in 18:34 na de derde lijdensaankondiging en in 24:25, wanneer Jezus’ weg wordt uitgelegd. In 2:49 en 24:25 betreft het onbegrip de weg die Jezus gegaan is en die getypeerd wordt door *dei* (‘moet’). In 9:45 en 18:34 is het onbegrip over de weg die Jezus zal gaan.

Het onbegrip zit naar mijn idee toch met name in de noodzakelijkheid (*dei*) van de weg die Jezus hier gaat. Daarbij is het van belang om op te merken dat deze noodzakelijkheid met zich mee brengt dat Jezus niet met zijn ouders meegaat, maar een eigen weg gaat, tot uitdrukking komend in het achterblijven in Jeruzalem. Het brengt ons bij de kwestie van de loyaliteit die door het woord ‘vader’ aan de orde komt. Zowel moeder: ‘Zie, je vader en ik, met smart zochten we je’ als kind: ‘Wist u niet dat ik onder die van mijn vader moet zijn?’ gebruiken het woord. Dat met *patêr* in vers 50 niet dezelfde bedoeld kan zijn als in 49 moge duidelijk zijn uit het feit dat deze zin moet verklaren waarom Jezus achterbleef in Jeruzalem en niet met zijn vader en moeder meeging.⁸ Zijn achterblijven in Jeruzalem vindt zijn verklaring in het feit dat hij zich onontkoombaar verbonden weet met ‘die van mijn vader’.

Waar de verteller in 46 over ‘leraren’ spreekt, daar noemt Jezus hen ‘die van mijn vader’. De aanduiding mag dan vaag zijn, het gebruik van het woord ‘vader’ suggereert zoon- of kindschap, in elk geval van Jezus zelf (‘mijn vader’). Hij mag zichzelf in relatie tot God als een kind/zoon van zijn Vader zien, ‘die’ (*tois*) ziet hij ook in relatie tot Hem, zoals blijkt uit de genitief *patros mou* (‘van mijn vader’). Jezus’ tweede vraag maakt duidelijk dat hij zichzelf ziet als één van hen, overeenkomstig het beeld van 2:46: Jezus gezeten te midden van de leraren. Als een lezer aan *tois* (‘die’) toch invulling wil geven, dan zal het niet merkwaardig aandoen, wanneer hij aan *teknois* (‘kinderen’) denkt. Op verschillende plaatsen in Lucas is sprake van vaders en kinderen (1:17; 2:48; 3:8; 11:13; 14:26; 15:29-31; 16:24-25). Wat Jezus laat horen, is dat hij hier in Jeruzalem deel uitmaakt van een andere, nieuwe familie, een familie rondom Hem die hij ‘mijn Vader’ noemt. Waar Jezus zich aan het einde van de proloog (1:5-2:51) God ‘mijn vader’ noemt, daar noemt God hem aan het begin van zijn optreden, bij de doop, ‘mijn zoon’ (3:21-22). Daarmee krijgt het spreken van Jezus in 2:49 bij de doop vanuit de hemel bevestiging (3:21).

Aan het slot van de proloog wordt duidelijk dat het gaan van de weg van de Vader noodzakelijkerwijs een breuk met het ouderlijk huis impliceert⁹, zoals dat ook zal gelden voor zijn leerlingen (5:11; 18:29). Dat hij zich vervolgens aan zijn ouders onderschikt (2:51), heeft ermee te maken dat de tijd van zijn openbaar optreden nog niet is aangebroken.

⁶ Vgl. W. Weren, ‘Lucas in de Nieuwe Bijbelvertaling’, in: *Tijdschrift voor Theologie* 45 (2005), 75-87, bijz. 79.

⁷ H.J. de Jonge (Sonship, 339) komt tot een iets andere structuur (vgl. J. de Heer, *Lucas/Acta*. De oorsprongen van het geloof, Zoetermeer 2006, 212).

⁸ Contra A. Soeting, ‘De dingen van God of van Jozef? Een exegetische vraag bij Lucas 2:49’, in: *Interpretatie* 12/8 (2004), 7.

⁹ Contra J. de Heer (*Lucas/Acta*, 219) die zegt dat die twee, het ouderlijk en het goddelijk gezag, elkaar niet principieel uitsluiten.